

**მომთაბარეები იმპერიებს შორის:
ჰუნები და ალანები ლაზიკის ომში (VI ს.)**

საკვანძო სიტყვები: *ჰუნები, ალანები, მომთაბარეები, ბიზანტია, სასანიანები, ლაზიკა*

გვიანანტიკურ ხანაში, ბიზანტია და სასანური ირანი გამუდმებით იბრძოდნენ ერთმანეთთან სასაზღვრო ტერიტორიებისთვის. ლაზიკისა და იბერიის სამეფოები ხან ერთი, ხან მეორე იმპერიის მოკავშირეები ან ვასალები იყვნენ, იმის მიხედვით, თუ რა პოზიციები ეკავათ მებრძოლ მხარეებს კავკასიაში. VI საუკუნეში სასანიანებსა და ბიზანტიელებს ორი ხანგრძლივი ომი ჰქონდათ კავკასიაში ბატონობისთვის: იბერიის ომი (526–532 წწ.) და ლაზიკის ომი (541–562 წწ.).¹

532 წელს იუსტინიანეს დიპლომატებმა შეძლეს სასანურ ირანთან მშვიდობის დამყარება. შაჰმა ხოსრო I-მა ლაზიკისა და სომხეთის ციხესიმაგრეები ბიზანტიელებს დაუბრუნა, სანაცვლოდ კი, იუსტინიანემ მათ 11 000 ფუნტი ოქროს კონტრიბუცია გადაუხადა.² ირანელებმა, თავის მხრივ აღნიშნეს, რომ ეს ოქრო კავკასიის უღელტეხილების დაცვას მოხმარდებოდა (Greatrex and Lieu 2002, 96). უღელტეხილების დაცვა მნიშვნელოვანი იყო მომთაბარეთა შემოტევების აღსაკვეთად და გასაკონტროლებლად, თუმცა ზოგჯერ მათ ძალებს იმპერიები სათავისოდაც იყენებდნენ. „საუკუნო ზავის“ შემდეგ, მოკლე დროით, იუსტინიანემ თავის ძირითად ძალებს თავი მოუყარა, რათა ჩრდილოეთ აფრიკაში ვანდალების, ხოლო იტალიაში ოსტგოთების წინააღმდეგ დაეწყო შეტევა.³

1 უფრო ვრცლად იხ. Mitchell, 2015 Dignas and Winter 2007; Daryaee 2009.

2 სასანური ირანის შაჰი ხოსრო I აღნიშნავდა, რომ კონტრიბუცია კავკასიის უღელტეხილების დასაცავად იყო საჭირო (Greatrex and Lieu 2002, 96).

3 იუსტინიანეს მიეცა შესაძლებლობა, ძალების მნიშვნელოვანი ნაწილი, რომელიც

ბიზანტიელებმა მათი გავლენის ქვეშ მოქცეულ ლაზიკაშიც უკეთ მოიკიდეს ფეხი. აქ ისინი მნიშვნელოვან, სტრატეგიული მდებარეობის მქონე ციხესიმაგრეებს აკონტროლებდნენ. იუსტინიანემ ააღორძინა პეტრას ციხე-ქალაქი, რომელიც ეკონომიკის მონოპოლიზების პოლიტიკის გასატარებლად უმნიშვნელოვანეს ცენტრად იქცა. პროკოპი კესარიელის მიხედვით, ამან გამოიწვია ადგილობრივების დიდი უკმაყოფილება, აჯანყება და სასანური ირანის მხარეს გადასვლა.⁴ ლაზი ელჩების ვიზიტის შემდეგ, პროკოპის გადმოცემით, აღნიშნა ყველა სიკეთე, რასაც ლაზიკა მოუტანდა ირანს, მათ შორის ის რომ „რომელთა მიწების ყოველწლიური ძარცვა მეზობელ ბარბაროსთაგან მისი კონტროლის ქვეშ იქნებოდა“ (Prokopios 2014, 106).

ხოსრომ გადაწყვიტა, გამოეყენებინა მოცემული შესაძლებლობა, ლაშქარი შეკრება და განაცხადა, თითქოს იბერიაში ჰუნების შემოტევის საფრთხის ასარიდებლად მიდიოდა (Evans 1996, 158), სინამდვილეში კი, ლაზების დახმარებით, ლაზიკაში შეიჭრა. 541 წელს სასანიანებმა ალყა შემოარტყეს და აიღეს პეტრა. პეტრას პირველი ალყა ლაზიკის ომის პირველი მნიშვნელოვანი ბრძოლა იყო, ომის, რომელიც 21 წელი გაგრძელდა (541–562 წწ.). მალე გუბაზ II-მ, ლაზთა მეფემ, აღმოაჩინა რომ ირანელთა მბრძანებლობა ბიზანტიურზე უარესი იყო.⁵

ლაზებმა და ბიზანტიელებმა ირანის წინააღმდეგ კავშირი განაახლეს. გაერთიანებულმა ლაზურ-ბიზანტიურმა ძალებმა ნელ-ნელა დაიწყეს დაკარგული პოზიციების დაბრუნება. მათ ირანელები ცხენისწყალთან (ჰიპისთან) ბრძოლაში დაამარცხეს 550 წელს, მომდევნო წელს კი, პეტრა აიღეს და დაანგრეს.⁶ პეტრას ალყა, ლაზიკის ომის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მონაკვეთია. როგორც პიტერ ჰიზერი აღნიშნავს, პეტრას დაცემის შემდეგ სასანიანებს მხოლოდ მცირე ტაქტიკური წარმატებები ჰქონდათ კავკასიაში, ასე რომ, იუსტინიანეს შეეძლო, უფრო მშვიდად მოეხდინა თავისი ძალების კონცენტრირება იტალიაში (Heather 2018, 265). თუმცა, ხოსროს დამარცხების აღიარე-

აღმოსავლეთს იცავდა, ჩრდილოეთ აფრიკისა და იტალიის სამხედრო კამპანიებისთვის გამოეყენებინა (Greatrex 2005, 488).

4 ბიზანტიელთა თვალსაზრისით, იმპორტ-ექსპორტის მონოპოლია, სამართლიანი იყო, რადგან ამით, ლაზები ისევ თავიანთი ქვეყნის უსაფრთხოებისთვის ინდიდნენ, რასაც აქ ბიზანტიური გარნიზონების ყოფნა უზრუნველყოფდა (Evans 1996, 158).

5 პროკოპის მიხედვით, ხოსრომ გუბაზთან, „რაც შეიძლება ჩუმად და უხმაუროდ“ გასასწორებლად, ასი ძლიერი მეომარიც კი გაგზავნა ერთგული სარდლის, ფარბიზის სარდლობით (Prokopios 2014, 137).

6 ირანელებს პეტრას შენარჩუნება ამ პოლიტიკურ, სტრატეგიულ სიტუაციაში ძვირი უჯდებოდათ: ყოველწლიურად ორი ექსპედიცია მაინც იყო საჭირო, რომელთაგან ერთი მაინც იქნებოდა განწირული (Heather 2018, 229).

ბა არ უნდოდა. ომის ეპიცენტრი ახლა ლაზიკის სამეფოს აღმოსავლეთ ნაწილს გახდა.⁷ სასანიანებმა გარკვეულ წარმატებებს მიაღწიეს მერმეროესა და ნახორაგანის სარდლობით, რომელთაც კარგად გამოიყენეს ბიზანტიელი და ლაზი მხედართმთავრების უთანხმოება. მიუხედავად იმისა, რომ ამას ბიზანტიელთაგან ლაზიკის მეფე გუბაზის მოკვლა მოჰყვა, ლაზები კვლავინდებურად ბიზანტიელების მხარეს დარჩნენ და მეფის მკვლელების დასჯა მოითხოვეს. გუბაზის უმცროსი ძმა, წათე II, ლაზიკის ტახტზე ავიდა. 556 წელს ბიზანტიურ-ლაზურმა ძალებმა სასანიანთა არმიის შეტევა მოიგერიეს ფასისთან. ბიზანტიელებს მოუხდათ მისიმიელთა აჯანყების ჩახშობაც ლაზიკის სამეფოს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში. ეს, რეალურად, ლაზიკის ომის ერთ-ერთი ბოლო ეპიზოდი იყო. მალე, სასანიანებსა და ბიზანტიელებს შორის დროებითი მშვიდობა დამყარდა, ხოლო 562 წელს ორმოცდაათწლიანი ზავი დადეს. ირანმა ფულადი კონტრიბუცია მიიღო ბიზანტიისგან, ლაზიკა ბიზანტიელთა გავლენის ქვეშ დარჩა. სადავო საკითხად დარჩა სვანეთი, ლაზიკის სამეფოს ყოფილი ვასალი. მის გარშემო, დიპლომატიური დავა კიდევ დიდხანს გაგრძელდა.

ლაზიკის ომი მრავალმხრივ საინტერესო მოვლენაა, როგორც პოლიტიკური, ისე სამხედრო და სოციალური ისტორიის თვალსაზრისით. ბიზანტიელების, ირანელებისა და ლაზების გარდა, მასში, ევრაზიის სტეპების მომთაბარე ხალხები, ჰუნები და ალანებიც იყვნენ ჩართულები. სტატიაში შესწავლილია მათი მონაწილეობის საკითხი ლაზიკის ომში.

მომთაბარეები ხალხთა დიდი გადასახლების ეპოქის (III–VI სს.) დროს და მას შემდეგ, გვიან შუა საუკუნეებამდე, აქტიურად მონაწილეობდნენ ახლო აღმოსავლეთსა და აღმოსავლეთ ევროპაში მიმდინარე დიდ სამხედრო დაპირისპირებებში. მომთაბარე ხალხების წარმატებას სამხედრო ასპარეზზე, ისტორიკოსი ჰიუ კენედი „მომთაბარეობის პარადოქსს“ უწოდებს (Kennedy 2003, 16–17). მათი მომთაბარე ცხოვრების წესი იყო ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი, რომელიც განაპირობებდა, რომ მათ ჰყავდათ უკეთესი მეომრები, ვიდრე მდიდარ, უკეთ ადმინისტრირებულ და გამართული სამხედრო სისტემის ქვეყნებს. მომთაბარეები სტეპებში ცხოვრობდნენ, საქონელს მწყემსავდნენ, ნადირობდნენ და ყოველდღიურად იწვრთ-

7 ჰიზერი მიუთითებს, რომ ლაზიკის ორი ვასალი, სვანეთი და სკვიმნია, ირანელთა კონტროლქვეშ მოექცა 551 წელს, როდესაც პეტრასკენ მიმავალი ექსპედიციის მეთაური მიხვდა, რომ იქ დროულად ვერ ჩავიდოდა და ლაშქრობის მიმართულება შეცვალა. ამან მომდევნო ხუთი წლის განმავლობაში განსაზღვრა ომის მსვლელობა, ბრძოლა საკვანძო სიმაგრეებისთვის და დიპლომატიური მანევრები ორივე მხრიდან, ლაზიკის ცალკეულ მიკრორეგიონებზე გავლენის მოსაპოვებლად (Heather 2018, 232).

ნებოდნენ ცხენოსნობასა და მშვილდოსნობაში. ყოველი მამაკაცი, რომელსაც პოტენციურად შეეძლო ბრძოლა, ომის დროს მეომრად განიხილებოდა.⁸ ეს არის მიზეზი იმისა, რომ მცირერიცხოვან მომთაბარე ტომებს ზოგჯერ უფრო მაღალი სამხედრო პოტენციალი ჰქონდათ, ვიდრე იმ ქვეყნებს, რომელთაც თავს ესხმოდნენ. გვიანანტიკურ ხანაში ბიზანტიელებიცა და სპარსელებიც ცდილობდნენ, თავიანთ მოკავშირეებად ექციათ მომთაბარეები ან თავიანთი სამხედრო კამპანიებისთვის მაინც დაექირავებინათ მათი ცხენოსანი ჯარი. ჰუნები და ალანები მართლაც მონაწილეობდნენ ბიზანტიურ-სასანურ დაპირისპირებაში, ლაზიკის ომის (541–562 წწ.) სხვადასხვა ეტაპზე მათ ორივე იმპერიის მხარდამხარ უბრძოლიათ.

ალანები

მომთაბარე ირანულენოვანი ტომები, მათ შორის, ალანები, აორსები, როქსოლანები და იაზიგები, სარმატულ კონფედერაციას ეკუთვნოდნენ.⁹ რომაელებს პირველად I საუკუნეში შეხვდნენ, როდესაც, რომაელმა გეოგრაფმა, პომპონიუს მელამ ისინი ასე დაახასიათა: „[სარმატები] ჩაცმითა და შეიარაღებით ყველაზე ახლოს არიან პართიელებთან, ოღონდ მკაცრი ჰავის შესაბამისად, თვითონაც უფრო სასტიკნი არიან“ (Romer 1998, 110) როგორც მომთაბარეებს, მათ არ ჰქონდათ ურბანული ცენტრები და მომთაბარე ცხოვრებას მისდევდნენ: „ქალაქები არა აქვთ და არც მუდმივი საცხოვრებელი ადგილები. საითაც მიიზიდავენ საძოვრები, ანდა უკანდახეული ან დადევნებული მტრები, იქით მიათრევენ თავიანთ ქონებას და მუდამ ბანაკებში ცხოვრობენ“ (Romer 1998, 110). IV საუკუნის რომაელი ავტორი, ამიანუს მარცელინუსი, თითქმის იმავეს იმეორებს და იმასაც აღნიშნავს,

8 სტრატეგიკონის მიხედვით: „ისინი კარგად იტანენ სიცხეს, სიცივესა და გაჭირვებას, რადგან მომთაბარე ხალხი არიან“ (Strategikon 2010, 116). როგორც ჩანს, ბიზანტიელები აღიარებდნენ მომთაბარეთა გარკვეული ხასიათის უპირატესობას.

9 ალანები ერთ-ერთი უძველესი ირანული ტომია (ალანები, სკვითები, საკები, სარმატები, მასაგეტები), რომელიც ანტიკური ხანის ავტორებისთვის ცნობილია I საუკუნიდან (Abaev and Bailey 1985, 801). პირველი სარმატები, ჩვეულებრივ, არქეოლოგიურად პროზოროვკას კულტურასთან ასოცირდებიან, რომელმაც სამხრეთ ურალიდან ქვემო ვოლგის რეგიონში ჩამონაცვლა და შემდეგ ჩრდილო პონტოურ სტეპში, ძვ.წ. IV–III საუკუნეებში. მიგრაციის დროს, სარმატთა რაოდენობა გაიზარდა და ისინი რამდენიმე ჯგუფად დაიყვნენ – ალანები, აორსები, როქსოლანები და იაზიგები (Cunliffe 2001, 402). ამიანუს მარცელინუსის (IV ს.) მიხედვით, „ეს ალანები (სხვადასხვა ხალხი, რომელთა აღრიცხვა ახლა საჭირო არ არის) დედამიწის ორ ნაწილზე არიან გაყოფილები, მაგრამ, ასევე, დიდად დაშორებულები ერთმანეთისგან და დახეტილობენ ფართო სივრცეებში, როგორც, ჩვეულებრივ, მომთაბარეები იქცევიან. დროთა განმავლობაში, ისინი გაერთიანდნენ ერთი სახელის ქვეშ და იწოდებიან ალანებად, ჩვეულებების, სიველურისა და შეიარაღების მსგავსების გამო (Ammianus Marcellinus 1952, 391).

რომ სარმატები ყველაფრით ჰუნებს ჰგვანან, თუმცა, ნაკლებად ველურები არიან (Ammianus Marcellinus 1952, 393). ასევე, აღნიშნავს ზოგიერთ დეტალს მათი წეს-ჩვეულებებისა და ხასიათის შესახებ – რომ ალანები მძვინვარე, მამაცი და მძლავრი მეომრები არიან და „ცხენებს აღამიანის სკალპებით რთავენ“ (Ammianus Marcellinus 1952, 393).

ალანთა ნაწილმა IV საუკუნის ბოლოსთვის ხალხთა დიდ გადასახლებაში მიიღო მონაწილეობა და მთელი ევროპის გავლით ვანდალებთან ერთად პირენეის ნახევარკუნძულზე დასახლდა იქიდან კი ჩრდილოეთ აფრიკაშიც კი აღმოჩნდა.¹⁰ ალანთა ის ნაწილი კი, რომელიც ხალხთა დიდი გადასახლებისას ევროპაში არ გადავიდა, ჩრდილოეთ კავკასიაში დარჩა და ჰუნების დასავლეთისკენ მიგრაციის დროს, IV საუკუნის მიწურულს, კავკასიის მთიანეთში დასახლდა. კავკასიის ალანები განსახლდნენ პონტო-კასპიის სტეპებში, კავკასიონის ქედის სიახლოვეს, მდინარე ყუბანსა და მისი შესართავიდან, ზელენჩუკიდან (დასავლეთით), დარიალის უღელტეხილამდე (აღმოსავლეთით). დაიწყეს მკვიდრი ცხოვრება და ხელი მიჰყვეს მიწათმოქმედებასა და მესაქონლეობას (Abaev and Bailey 1985, 801–803). იუსტინიანეს პერიოდის ბიზანტიელი მემატიანის, პროკოპი კესარიელის მიხედვით, ალანები კავკასიონის მთებს მიღმა, კასპიის კარამდე ცხოვრობდნენ, იყვნენ დამოუკიდებლები, ხშირად იყვნენ ირანელთა მოკავშირეები და ლაშქრობდნენ ბიზანტიელთა და მათი სხვა მტრების წინააღმდეგ (Prokopios 2014, 467).

იბერიის დაპყრობის შემდეგ, 620-იან წლებში, სასანურმა ირანმა ხელთ იგდო დარიალის კარი,¹¹ რომელიც, კასპიის კართან (დარუბანდი) ერთად, კავკასიონის ბარიერის ყველაზე მნიშვნელოვან წერტილს წარმოადგენდა. მათი კონტროლით, ირანელებს შეეძლოთ მოკავშირე ან მოქირავნე მომთაბარე მეომრები გადმოეყვანათ ჩრდილოეთ კავკასიიდან იბერიასა და ლაზიკაში. შედეგად, V–VI საუკუნეებში ალანი მოქირავნეები სასანური ირანის სამხედრო კამპანიების ხშირი მონაწილეები გახდნენ.

ალანები, რომლებიც განთქმული მოქირავნე მეომრები იყვნენ გვი-

10 პროკოპის მიხედვით: „ახლა ვანდალები მეოტიის ზღვის (აზოვის) მიდამოებში, შიმშილობას გამოქცეულნი, გერმანელთა ქვეყნისკენ დაიძრნენ, რომელთაც ახლა ფრანკებს ვუწოდებთ და მდინარე რაინისკენ, შეიერთეს რა ალანები, გოთური წარმოშობის ხალხი“ (Prokopios 2014, 148–149). რედაქტორი ენტონი კალდელისი პროკოპის „იუსტინიანეს ომების“ კომენტარებში სამართლიანად აღნიშნავს, რომ ალანები არ იყვნენ გოთური ხალხი. ისინი ირანულენოვანები იყვნენ. ასევე, არ მტკიცდება ვანდალების ყოფნა ასე აღმოსავლეთით, აზოვის მიდამოებში. მათი პირველი თავდასხმები რომაელთა ტერიტორიებზე (401/402 წ.) შუა დუნაის რეგიონს შეეხო. ამის შემდეგ ვანდალები კარპატების დასავლეთით მოექცნენ (Prokopios 2014, 148–149).

11 დარ-ი-ალან ირანულად ალანთა კარს ნიშნავს.

ანანტიკურ ხანასა და შუა საუკუნეებში და მსახურობდნენ მრავალი იმპერიისა თუ სამეფოს დროშის ქვეშ, სხვა მომთაბარეების მსგავსად, ძირითადად, ცხენოსნები იყვნენ. ჰყავდათ შუბებით აღჭურვილი მძიმე კავალერია და მსუბუქი ცხენოსანი მოისრები. შეეძლოთ მჭიდროდ დაწყობილ რაზმებად ბრძოლა. სწრაფებსა და მანევრულებს, კარგად ეხერხებოდათ ხელშუბებისა და მახვილების გამოყენება ახლო ბრძოლაშიც. ალანები მომთაბარეების ტიპურ ტაქტიკას მისდევდნენ – ცრუ უკანდახვევებსა და ფლანგურ შეტევებს. ცხენოსნების გარდა, ჰყავდათ ქვეითი ჯარიც, საცხოვრებლების და ბანაკების დასაცავად. თუმცა, ალანთა მთავარ უპირატესობას, მაინც მხედრობა წარმოადგენდა.¹²

ლაზიკის ომში ალანები მონაწილეობდნენ ცხენისწყალთან ბრძოლაში (449/550 წ.). მიუხედავად მარცხისა, მათ განსაკუთრებით გამოიჩინეს თავი ამ ბრძოლაში, რის შესახებაც ინფორმაციას პროკოპი კესარიელი გვაწვდის. პროკოპის საინტერესო ფრაგმენტი მოჰყავს ალანი მეომრის შესახებ: „ერთი ალანთაგანი ვაჟკაცობითა და სხეულის ძალით გამოჩენილი, რომელსაც იშვიათად კარგად ეხერხებოდა ორივე მხრით ისრების სროლა, დადგა ბანაკის მეტად ვიწრო შესასვლელში და ყოველგვარი მოლოდინის გარეშე, დააბრკოლა შემტევნი. იოანე, თომას ძე (იოანე გუზი), მარტო მიუახლოვდა მას მოულოდნელად და ჰოროლით მოკლა ის, და ამრიგად რომაელებმა და ლაზებმა ხელთ იგდეს ბანაკი“ (Prokopios 2014, 479). ეს მონაკვეთი გვიჩვენებს როგორც სამხედრო გმირობის მაგალითს, ასევე, ცალკეული ალანი მეომრის განსაკუთრებულ ოსტატობას მშვილდოსნობაში, რაც გასაკვირი ნამდვილად არ არის, რადგან ევრაზიის სტეპების სხვა მომთაბარეების მსგავსად, ალანები, ხშირად არიან მოხსენიებული ისტორიულ წყაროებში, როგორც კარგი მშვილდოსნები.

ჩვენ არ გვაქვს მონაცემები ალანთა რაზმის რიცხოვნობაზე ბიზანტიურ თუ ირანულ არმიებში, ამიტომ ამის განსაზღვრა რთულია; თუმცა, მიახლოებით შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ რამდენიმე ათასი მომთაბარე ორივე მხარეს იბრძოდა და მათი რიცხოვნობა მუდმივად იცვლებოდა, წლის დროებისა თუ სტეპებში მომხდარი სოციალურ-პოლიტიკური მოვლენებისა და სხვა ფაქტორების გამო.

ჰუნები

ჰუნთა მომთაბარე ტომებმა ხალხთა დიდი გადასახლების პროცესის დაწყებაში ყველაზე დიდი როლი შეასრულეს. ჰუნები ერთი კონკრეტული ტომი არ ყოფილა, თუმცა ამ დასახელებას მრავალი ტომის

¹² ისტორიკოსი დევიდ ნიკოლი განსაკუთრებით აფასებს მათ ტაქტიკურ უნარებს და საბრძოლო ხელოვნებას (Nicolle 2011, 13).

ერთიან სახელწოდებად ხშირად იყენებენ. ანტიკურობისა და ადრეული შუა საუკუნეების ავტორების მიერ დასახელებული ჰუნების სხვადასხვა სახელწოდებებია: აკაწირები¹³, ალტზიაგირები, ანგიზგირები, ალპილდზურები, ბარდორები, ბიტტუგურები, ბურუგუნდები, კუტროგურები, ოგურები, ონოგურები, სარაგურები, ტუნგურები, ულტინძურები, უტიგურები (ალასანია 2008, 24). მათგან ლაზიკის ომში საბირები მონაწილეობდნენ როგორც ირანელების, ისე ბიზანტიელების მხარეს.¹⁴ VI საუკუნის ბიზანტიელი ავტორის, აგათია სქოლასტიკოსის მიხედვით, საბირები მრავალრიცხოვანი, მეომარი ტომი იყო. ბიზანტიელები აფასებდნენ მათ სამხედრო შესაძლებლობებს და ხშირად ჰყავდათ მოკავშირეებად ან მოქირავნე ჯარში. სასანიანები ასევე დაინტერესებული იყვნენ საბირების დაქირავებით თავიანთი სამხედრო კამპანიებისთვის.¹⁵ პროკოპი ჰუნთა კიდევ ერთ ტომს, ონოგურებს აღნიშნავს, რომლებიც ჯერ კიდევ ლაზიკის ომამდე ლაშქრობდნენ აქ და მათი სახელი ადგილობრივ ტოპონიმიკაშიც დარჩა ონოგურისის ციხის სახით.¹⁶

ისტორიული წყაროების მიხედვით, ჰუნები სახლობდნენ პონტო-კასპიის სტეპში, ფართო ტერიტორიაზე, აზოვის ზღვამდე.¹⁷ ზოგიერთი ტომი (ჩვენ შემთხვევაში, საბირები და ონოგურები) კავკასიის მთების სიახლოვეს მომთაბარეობდნენ, ალანების მეზობლად. აქედან, კავკასიონის უღელტეხილების გავლით, ლაზიკაში, იბერიასა და ალბანეთში იჭრებოდნენ. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ირანელებს ამ მხრივ უპირატესობა ჰქონდათ, დარიალისა და კასპიის კარის კონტროლით, რომელთა წყალობით, VI საუკუნეში, იბერიასა და ლაზიკაში, სამხედრო საქმეებისას, ჰუნთა მრავალრიცხოვანი რაზ-

13 აკაწირები ატილას იმპერიაში შემავალ ჰუნთა ერთ-ერთი ტომი იყო.

14 პროკოპის მიხედვით, საბირები ჰუნთა ტომია, რომელიც კავკასიის მთებთან ცხოვრობს, ისინი არიან მრავალრიცხოვანი და სხვადასხვა მთავრებს ემსახურებიან (Prokopios 2014, 484).

15 აგათიას მიხედვით, ისინი ყოველთვის მზად არიან, ილაშქრონ უცხო მიწებზე. ნადავლი და ჯამაგირი საკმარისად მიმზიდველია მათთვის, რათა ხან ერთი, ხანაც მეორე ხალხის მხარეს იბრძოლონ. ხშირად ეხმარებიან რომაელებს სპარსელებთან ომში და პირიქით, იცვლიან მხარეებს და ჯამაგირის გადამხდელებს ძალიან მოკლე დროში (Agathias 1975, 115).

16 აგათიას მიხედვით, ონოგურისის ციხეს ეს სახელი ეწოდა ჰუნთა ტომზე, ონოგურებზე, კოლხების გამარჯვების აღსანიშნავად (Agathias 1975, 72).

17 ისტორიკოსი ოტო მენხენ-ჰელფენი მიუთითებს, რომ გვიანანტიკური წყაროებით, ჰუნთა ტომები იყვნენ კავკასიიდან, ტანაისიდან (მდინარე დონი), ფასისიდან და „უკიდურესი ჩრდილოეთიდან“ – ეს არის ჰუნთა ქვეყანა (Maenchen-Helfen 1973, 101). პროკოპის მიხედვით, კასპიის კარიდან იწყებოდა კარგად მორწყული ფართო დაბლობები, საუკეთესო ცხენოსნობისა და ცხენების მოშენებისთვის. ჰუნთა თითქმის მთელი ხალხი აქედან აზოვის ზღვამდე იყო განსახლებული (Prokopios 2014, 22–23).

მების შემოყვანა შეეძლოთ. ლაზებისა და ბიზანტიელებისთვის ამის გაკეთება ბევრად რთული იყო და უზღებოდათ კავკასიონის ქედის დასავლეთ ნაწილში არსებული მცირე გზების გამოყენება. ლაზიკის ომში ამის ბევრი მაგალითი გვაქვს. ჰუნები და ალანები რეგულარულად არიან მოხსენიებული ირანელთა დროშის ქვეშ, მაგრამ ბევრად იშვიათად ლაზებისა და ბიზანტიელების მხარეს. როგორც პროკოპი კესარიელი აღნიშნავს: „ისინი წმინდა ჯიშის ცხენებით მოდიან ისე (კასპიის კარამდე), რომ არავითარ გარემოვლას არ საჭიროებენ და არც დაქანებულ ადგილებს ხვდებიან, გარდა იმ ორმოცდაათი სტადიონისა, რომლითაც მიაღწევენ იბერიის საზღვრებს... სხვა რომელიმე გასავლებით რომ წამოვიდნენ, მრავალი დაბრკოლება შეხვდებათ და ვერც იმ ცხენებს გამოიყენებენ, რომლებიც მათ ჰყავთ, ვინაიდან მათ დასჭირდებათ მრავალ ადგილას გარემოვლა, ისიც დაქანებულ ადგილებში“ (Prokopios 2014, 23).

V საუკუნეში, ჰუნმა მხედრებმა, ატილას დროშის ქვეშ, ევროპას გადაურბინეს. ალანების მსგავსად, ჰუნები გამოირჩეოდნენ გაწაფულობით ცხენოსნობასა და სამხედრო საქმეში. როგორც რომაელი ისტორიკოსი, ამიანუს მარცელინუსი აღნიშნავს, მათ ყველაფრის გაკეთება შეეძლოთ ცხენზე ჯდომისას.¹⁸ მავრიკიოსის „სტრატეგიკონის“ ადრეული შუა საუკუნეების ბიზანტიური ტრაქტატის მიხედვით, რომელიც ბიზანტიელთა მტრების უპირატესობებსა და სისუსტეებზე გვამცნობს, ჰუნები დახელოვნებული მეომრები იყვნენ, რომელთაც ტაქტიკური უნარებიც გააჩნდათ. ისინი არჩევდნენ მოწინააღმდეგეზე არა პირდაპირ შეტევის მიტანას, არამედ მოულოდნელ თავდასხმებსა და სურსათით მომარაგების გზების გადაჭრას. ერჩივნათ დისტანციური ბრძოლა, ჩასაფრებები, მოწინააღმდეგის ალყაში მოქცევა, ცრუ უკანდახვევები, ცრუ დაბრუნებები (Strategikon 2010, 116).

ჰუნთა სამხედრო საქმეზე არსებული გვიანანტიკური წყაროები ერთხმად მიუთითებენ ჰუნთა ტაქტიკის მოქნილობაზე და მათ განსაკუთრებულ საცხენოსნო უნარებზე. მაგალითად, ამიანუს მარცელინუსი წერს, რომ ჰუნები მსუბუქად იყვნენ აღჭურვილები, რის წყალობითაც ჰქონდათ ის სისწრაფე და მობილურობა, ბრძოლაში რომ გამოარჩევდათ მათ (Ammianus Marcellinus 1952, 385).

ისტორიოგრაფიაში გავრცელებული კლიშეა ის, რომ ჰუნები მხოლოდ ცხენოსნები იყვნენ, ქვეითად არ იბრძოდნენ და არც სააღმოსავლეთი საქმე იცოდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ ამას გარკვეული საფუძველი აქვს, ზოგიერთი წყარო აშკარად მიუთითებს, რომ ჰუნებს ქვეითი

18 ამიანუს მარცელინუსის მიხედვით, ჰუნები თითქმის მიმაგრებულები არიან თავიანთ ცხენებზე, რომლებიც ამტანები, მაგრამ მეტად შეუხედავები არიან. ზოგჯერ მათზე დიაცური წესით სხდებიან და ისე აკეთებენ ჩვეულებრივ საქმეს. ცხენებზე დღისით თუ ღამით, ყიდიან თუ ყიდულობენ, ჭამენ, სვამენ და ისვენებენ (Ammianus Marcellinus 1952, 385).

ჯარი ჰყავდათ, რომლებიც ქვეითთა დიდ ფარებს იყენებდნენ ბრძოლაში. ჩამოქვეითებულ ჰუნებს ჰქონდათ სათანადო უნარები, რათა ებრძოლათ ქვეითთა და ქვეით მშვილდოსანთა რიგებში. ის ფაქტი, რომ სტატიკური რომაული ქვეითი ჯარი ახერხებდა წამოსწოლა, ჩასაფრებოდა და დაემარცხებინა მოთარეშე ჰუნები, მიუთითებს იმაზე, რომ მათი ნაწილი ქვეითად იბრძოდა (Nicolle 2011, 13). უჩვეულო ჩანს ჰუნებისგან, სხვა მომთაბარე ტომების მსგავსად, ქვეითი ჯარის დაქირავება სამხედრო კამპანიებისთვის, განსაკუთრებით კი, სააღმოსავლეთი საქმისთვის. ჰუნი ქვეითები რამდენჯერმე არიან ნახსენები, მათ შორის, იუსტინიანეს ომებში. აგათია სქოლასტიკოსის მიხედვით, მძიმედ აღჭურვილი ქვეითი საბირები ბიზანტიელთა ჯარში მსახურობდნენ ლაზიკის ომში (Agathias, 1975, 87). აღსანიშნავია რომ ჰუნები ზოგჯერ ისეთ დროს აწყობდნენ თარეშს, როდესაც საძოვრებზე მათი ათასობით ცხენისთვის არასაკმარისი ბალახი იყო. მათ ლაშქრობებს ხშირად აბრკოლებდა ალალიც, რომლითაც ნადავლს ეზიდებოდნენ (Nicolle 2011, 13–14).

ჰუნთა ადრეული სააღმოსავლეთი საქმის შესახებ რამდენიმე გვიანანტიკური ცნობა შემოგვრჩა. 441 ან 442 წელს, ნაისუსის ალყის დროს, მათ გამოიყენეს სააღმოსავლეთი კომპანია, ფარები, კიბეები და ტარანები, მაგრამ ეს დიდწილად რომაელ ტყვეებსა და დებერტირებზე იყო დამოკიდებული (Elton 2015, 127).¹⁹ ნოელ ლენსკი მიუთითებს, რომ ჰუნები გოთებზე გაცილებით საშიშები იყვნენ, რადგან გაცილებით უკეთ ფლობდნენ სააღმოსავლეთი საქმეს. ამის წყალობით, ჰუნებს შეეძლოთ დაეკავებინათ ქალაქები, რომელთა გადარჩენილ მოსახლეობას ატყვევებდნენ და მონებადაც ყიდდნენ (Lenski 2015, 232–233).²⁰ ეს ისტორიული წყაროები, ძირითადად, ატილას ჰუნებს ეხება, რომლებიც რომაელებსა და გერმანულ ტომებს IV–V საუკუნეებში ებრძოდნენ და ათვისებულ ჰქონდათ მათი სააღმოსავლეთი საქმე, მაგრამ „ლაზიკის ომის ჰუნები“ – ონოგურები და საბირები, რომლებიც ჩრდილოეთ კავკასიაში დასახლდნენ და ლაზიკის ომში მონაწილეობდნენ, ამ დროისთვის ახალმოსახლეები იყვნენ. რთული წარმოსადგენია, რომ მათ ბიზანტიური და სასანური სააღმოსავლეთი საქმე ასეთ მოკლე დროში აეთვისებინათ და გამოეყენებინათ მათი ტყვეები სააღმოსავლეთი მანქანების შესაქმნელად. როგორც ჩანს, საბირებს სააღმოსავლეთი საქმის ცოდნა და ტრადიცია უკვე ჰქონდათ. ლაზიკის ომში გამართული პეტრასა და არქეოპოლისის ალყები ამის კარგი მაგალითია. შემორჩენილი წყაროები საინტერესო დეტალებს

19 კრისტოფერ კელი მიიჩნევს, რომ ჰუნთა ჯარებში რომაელ ტყვე ინჟინრებსაც იყენებდნენ სააღმოსავლეთი საქმისთვის (Kelly 2015, 205).

20 პიტერ პარტონის მიხედვით, ის ფაქტი, რომ ჰუნები გარკვეული პერიოდი ფლობდნენ სააღმოსავლეთი საქმეს, შემდეგ კი ივიწყებენ, უნდა მიუთითებდეს იმაზე, რომ ერთხანს უცხოური წარმოშობის გამოცდილ ინჟინრებს იყენებდნენ (Purton 2009, 11).

გვაწვდის ჰუნთა სააღმოსავლეთი საქმეზე ლაზიკის ომის პერიოდში.²¹ პროკოპი კესარიელი წერს, რომ საბირებმა გამოიგონეს ტრადიციულსგან განსხვავებული, მსუბუქი ტარანი.²² ის ბიზანტიელებმაც გამოიყენეს პეტრასთან და სასანიანებმაც არქეოპოლისთან (Prokopios 2014, 485, 492). როგორც ჩანს, საბირები გამოცდილი მეომრები იყვნენ, რომელთაც შეეძლოთ სამხედრო კამპანიის დროს შექმნილ სირთულეებთან გამკლავება, ადაპტირება, ახალი მეთოდების, საშუალებების გამოგონება და გამოყენება სააღმოსავლეთი მოქმედებებში.

სამწუხაროდ, ისტორიულ წყაროებში არ შემოგვრჩა ცნობები საბირთა ცხენოსნობასა და საბრძოლო ღირებულებაზე, მაგრამ ჩვენთვის ცნობილია რამდენიმე ბრძოლა, რომლებშიც ისინი მონაწილეობდნენ, მათ შორის, პეტრას ალყა (550–551 წწ.), არქეოპოლისის ალყა (551 წ.), მისიმიელთა აჯანყება (556/557 წ.). როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მათ გამოავლინეს სააღმოსავლეთი საქმის ცოდნა, გვხვდებიან მძიმედ აღჭურვილ ქვეითებადაც და შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ მათი მხედრობა ციხესიმაგრეთა ბლოკადის, მომარაგების გზების მოშლისა და მტრის ტერიტორიაზე თარეშისთვისაც გამოიყენებოდა.

ბიზანტიურ და სასანიურ ჯარში ჰუნთა რიცხოვნობა ლაზიკის ომის განმავლობაში იცვლებოდა. შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ლაზიკის ომის სხვადასხვა ეტაპზე დაახლოებით 5-დან 12 ათასამდე მომთაბარე მონაწილეობდა. შესაძლოა, ირანელთა სამსახურში 5 ათასი საბირიც კი ყოფილიყო, ხოლო 2 ათასი ბიზანტიელთა რიგებში (Agathias 1975, 87, 115) ომის დასასრულ ეტაპზე (556–557 წწ.).²³ სავარაუდოა, რომ მომთაბარეთა რიცხოვნობა ყველაზე დიდი 551 წელს იყო, როდესაც ირანელ სარდალს, მერმეროეს, 12 ათასამდე ჰუნი ჰყავდა ბიზანტიელთა წინააღმდეგ. მომთაბარეთა ამ რიცხოვნობის რაზმის ყოლა, სერიოზულ პრობლემებსაც უქმნიდა მათ. თუ პროკოპი კესარიელს ვერწმუნებით, შეიძლება, არ დამორჩილებოდნენ მერმეროეს ბრძანებებს და დიდი ზიანი მიეყენებინათ ირანელთა ჯარისთვის. ამ ცნობიდან ჩანს, რომ ამის გარკვეული გამოცდილება და პრეცედენტი

21 ჰუნთა სააღმოსავლეთი საქმეზე ისტორიულ წყაროებში უფრო ადრეული ცნობებიც გვაქვს, მაგალითად, 451 წელს, ატილას ლაშქრისგან გალიაში, რომაული ქალაქების ალყაში მოქცევის შესახებ. თუმცა, მათი სამხედრო ინჟინრები, ამკარად არა ჰუნები, არამედ რომაელი ტყვეები ან ლეგეონერები უნდა ყოფილიყვნენ (Maenchen-Helfen 1973, 201).

22 პეტრას ალყის დროს ბიზანტიელთა მოკავშირეების, საბირების გამოგონებული ტარანის მთავარ სიხალეს წარმოადგენდა ის, რომ კონსტრუქციაში ფიცრებისა და ძელების ნაცვლად მსუბუქი ტოტები იყო გამოყენებული, ძელი კი მხოლოდ ერთი – თვითონ ტარანი. ჩვეულებრივ, „კუ“ ტყავებით იყო დაფარული. შედეგად, მანქანა ბევრად მსუბუქი გამოდიოდა და მისი ბორბლებზე შეყენებაც არ ხდებოდა საჭირო. ორმოც კაცს, რომელსაც ის დაიტევდა, თავისუფლად შეეძლო თავისი მხრებით გადაეტანა ის ნებისმიერ ადგილას (Prokopios 2014, 485).

23 ირანელებს 3 ათასი საბირი ჰყავდათ ჯარში 530 წელს, სომხეთში ლაშქრობისას (Prokopios 2014, 37).

არსებობდა. ამიტომ მერმეროემ სიფრთხილე გამოიჩინა და რათა დარწმუნებული ყოფილიყო მომთაბარეთა მორჩილებასა და დისციპლინაში, მხოლოდ 4 ათასი ჰუნი დაიტოვა, 8 ათასი კი სათანადოდ დააჯილდოვა და გაუშვა (Prokopios 2014, 490–491). ჰუნთა მრავალრიცხოვანი რაზმი, შესაძლოა, დიდი ძალა იყო სამხედრო კამპანიაში, მაგრამ მათ თავნებობასა და უდისციპლინობას, მნიშვნელოვნად დაეზარალებინა ჯარი.

როგორც ვხედავთ, ჩვენ საკმარისი ისტორიული წყაროები გვაქვს იმისთვის, რომ გამოვიკვლიოთ მომთაბარე ტომთა მონაწილეობა ბიზანტიურ-სასანურ ომებში ამიერკავკასიაში. ასევე, შეგვიძლია ვისაუბროთ მათი, როგორც ირანისა და ბიზანტიის მოქირავნეებისა და მოკავშირეების გავლენაზე ლაზიკის ომის რამდენიმე სამხედრო კამპანიაში. მომთაბარეთა მონაწილეობა ლაზიკის ომში მნიშვნელოვანი დეტალია იუსტინიანეს ომებისა VI საუკუნეში და ყოველთვის უნდა აღინიშნოს გვიანანტიკურ ხანაში მომხდარ კონფლიქტებში ევროპასა და ახლო აღმოსავლეთში.

დამოწმებანი

- ალასანია, გიული. 2008. *ქართველები და ისლამადელი თურქები*. თბილისი: საქართველოს მაცნე.
- თოფჩიშვილი, როლანდი. 2008. *ოსთა წინაპარი ალანების თავდაპირველი განსახლების არეალი*. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- Abaev, V. I. and B. H. Walter. 1985. Alans. In *Encyclopedia Iranica* I/8. <https://www.iranicaonline.org/articles/alans-an-ancient-iranian-tribe-of-the-northern-scythian-saka-sarmatian-massagete-group-known-to-classical-writers-from>
- Agathias. 1975. *The Histories*. Translated with an introduction and short explanatory notes by Joseph D. Frendo. Berlin, Boston: De Gruyter.
- Ammianus Marcellinus. 1986. *Ammianus Marcellinus*. Volume III. With an English Translation by John C. Rolfe. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Braund, David. 1994. *Georgia in Antiquity: A History of Colchis and Transcaucasian Iberia, 550 BC–AD 562*. New York: Oxford Clarendon Press.
- Cunliffe, Barry. 2001. *The Oxford Illustrated History of Prehistoric Europe*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Daryaee, Touraj. 2009. *Sasanian Persia: The Rise and Fall of an Empire*. London, New York: I. B. Tauris & Co Ltd.
- Elton, Hugh. 2015. Military Developments in the Fifth Century. In Maas 2015, 125–139

- Evans, J. A. S. 1996. *The Age Of Justinian: The Circumstances of Imperial Power*. London, New York: Routledge.
- Dignas, Beate and Engelbert Winter. 2012. *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Golden, Peter. 2011. *Central Asia in World History*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Greatrex, Geoffrey and Samuel N. C. Lieu. 2002. *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars*. Part 2, AD 363–630: *A Narrative Sourcebook*. London: Routledge.
- Greatrex, Geoffrey. 2005. Byzantium and the East in the Sixth Century. In *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, ed. Michael Maas, 477–509. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heather, Peter. 2018. *Rome Resurgent: War and Empire in the Age of Justinian*. New York: Oxford University Press.
- Kennedy, Hugh. 2003. *Mongols, Huns and Vikings: Nomads at War*. London: Cassell.
- Kelly, Christopher. 2015. Neither Conquest Nor Settlement: Attila's Empire and Its Impact. In Maas 2015, 193–208.
- Lenski, Noel. 2015. Captivity among the Barbarians and Its Impact on the Fate of the Roman Empire. In Maas 2015, 230–246.
- Maas, Michael, ed. 2015. *The Cambridge Companion to the Age of Attila*. New York: Cambridge University Press.
- Maenchen-Helfen, Otto. 1973. *The World of the Huns*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Mitchell, Stephen. 2015. *A History of the Later Roman Empire: AD 284–641*. Malden, Mass.: Wiley Blackwell.
- Nicolle, David. 2011. *European Medieval Tactics (1): The Fall and Rise of Cavalry, 450–1260*. Oxford: Osprey.
- Prokopios. 2014. *The Wars of Justinian*. Translated by H. B. Dewing. Revised and modernized, with an Introduction and Notes, by Anthony Kaldellis. Indianapolis, Ind.: Hackett.
- Purton, Peter. 2009. *A History of the Early Medieval Siege, c. 450–1200*. Woodbridge, Rochester, N.Y.: Boydell Press.
- Romer, Frank E. 1998. *Pomponius Mela's Description of the World*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Strategikon. 2010. *Maurice's Strategikon: Handbook of Byzantine Military Strategy*. Translated by George T. Dennis. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Nika Khoperia
Ilia State University

The Nomads between the Empires: The Huns and Alans during the Lazic War (6th century)

Keywords: *Lazic War, Late Antiquity, the Huns, the Alans, Nomads*

During Late Antiquity, the Byzantine and Sasanian empires constantly fought each other for control of territory. One area of their conflict involved the Caucasus, where the local Georgian states of Lazica and Iberia fluctuated as allies or client kingdoms of the Sasanians or Byzantines, depending on changing circumstances. The sixth century witnessed two prolonged wars between the Sasanians and the Byzantines for dominance over the Caucasian kingdoms: the Iberian War of 526–532 CE and the Lazic War in 541–562 CE.¹

In 532, Justinian's diplomats succeeded in concluding a peace treaty with the Sasanians. Chosroes I returned forts in Lazica and Armenia to the Romans, while Justinian's chief concession was a one-time payment to the Persians of 11,000 pounds of gold (Greatrex 2005, 488).² King Chosroes underlined that the payment was to be made to cover the expense of defending the Caucasian passes (Greatrex and Lieu 2002, 96). These passes were important to defend the south Caucasus from the invasions of the nomadic tribes, but were sometimes also used to bring in nomad mercenaries or allies. After the Eternal Peace³, for a short time, Justinian was able to use his main forces to launch military campaigns against the Vandals in Africa and the Ostrogoths in Italy.⁴ The Byzantine positions were strengthened in Lazica and they controlled

1 For a broad survey, see Mitchell 2015; Dignas and Winter 2007; Daryaee 2009.

2 Sasanian king Khusro (Chosroes) I underlined that the payment was to be made to cover the expense of defending the Caucasian passes (Greatrex and Lieu 2002, 96).

3 The Eternal Peace or the Perpetual Peace was the peace treaty between Byzantine and Sasanian empires signed after the Iberian War (527–531 CE) in 532 CE.

4 Certainly, Justinian took the opportunity it gave him to redeploy many of the forces that had defended the East to undertake his campaigns to reconquer first North Africa, then Italy (Greatrex 2005, 488).

all the strategic fortresses of this state. They also built Petra, a new stronghold to monopolize trade in Lazica. According to Prokopios, Byzantine economic policy provoked the natives to revolt against the Byzantines and seek help in Iran.⁵ Chosroes was easily persuaded by the Lazic envoys. They described to him all the benefits the Sasanians could get in Lazica. Here, Lazic envoys spoke about the importance of possessing the Caucasian passes⁶ in Lazica: “annual plundering of the land of the Romans by the neighboring Barbarians will be under your control” (Prokopios 2014, 106) – they said to King Chosroes.

Chosroes decided to use this chance. He gathered an army, pretending that his object was to meet the Hun threat in Iberia (Evans 1996, 158), and started a military campaign in Lazica with the help of the Lazi. The Sasanians besieged and captured Petra in 541 CE. The first siege of Petra was the first important battle of the Lazic War, which lasted twenty-one years (541–562 CE). Soon, Gubazes II, King of the Lazi, discovered that Sasanian rule was worse than the Byzantine policy.⁷ The Lazi and the Byzantines renewed their alliance against Iran. United Byzantine-Lazian forces slowly regained lost positions in Lazica. They defeated the Sasanians in the battle of Hippis River in 550 CE, and captured and demolished Petra one year later.⁸ The Siege of Petra was the most important military action during the Lazic War. As Peter Heather notes, after the fall of Petra, the Sasanians could make no more than minor tactical gains in the Caucasus, so Justinian felt much more confident about shuffling substantial forces back to Italy (Heather 2018, 265). But Chosroes was not ready yet to admit defeat. The focus of the action switched, therefore, to the eastern part of the kingdom.⁹ The Sasanians had some success under the command of Mermeroes and Nachoragan, resulting in a quarrel between the Lazi and

5 From the Byzantine viewpoint, an import-export monopoly was a fair way of making the Lazi meet the cost of their own defense, particularly of maintaining an imperial garrison in the country (Evans 1996, 158).

6 The Sasanians already controlled two main passes in Caucasus mountains, the Caspian (Derbent) and Darial gates, but for the military purposes they also needed the passes of Lazica.

7 According to Prokopios, Chosroes even sent three hundred able warriors and loyal Commander Phabrizos to “do away with Goubazes as secretly as possible” (Prokopios 2014, 137).

8 For the Sasanians, the cost of maintaining Petra in the political-cum-strategic climate of the time proved colossal: two expeditions were required annually, one of which had to be thrown to the wolves (Heather 2018, 229).

9 Heather notes that two of satellite dependencies of Lazica, Suania and Scymnia, fell under Persian control in 551, when the commander of a supposed relief expedition for Petra realized that he was not going to get there in time and changed the direction of his operations. This set the tone for the next five years, which was occupied in a series of sieges of key strongpoints and diplomatic manoeuvres designed to win over for one side or the other the loyalties of Lazica’s various micro-regions (Heather 2018, 232).

Byzantine commanders and ending in the killing of Goubazes, King of Lazica. Despite this, the Lazi remained loyal to the Byzantines and demanded the trial of the killers of the king. The younger brother of Goubazes, Tzath II, ascended the throne of Lazica. In 556 CE, Byzantine-Lazian forces repulsed the Sasanian army at Phasis. The Byzantines also suppressed the rebellion of the Misimians, who lived in the north-western part of Lazica. This was one of the last episodes of the Lazic War. Soon, the Sasanians and the Byzantines agreed on a peace treaty, and in 562, the Fifty-Year Peace Treaty ended the conflict between the empires. The Sasanians received a monetary contribution from the Byzantines. Lazica remained under the Byzantine influence, but the case of Suania, former client province of the Lazian kingdom, remained unclear and became a source of disagreement.

The Lazic War is an interesting topic from many points of view – political, military, diplomatic, social. Besides the Byzantines, Sasanians, and the Lazi, other participants were the Nomads from the Eurasian steppes – the Hunnic tribes and Alans. This study is about their role and involvement in the Lazic War.

During and after the Great Migrations (3rd–6th centuries CE), the nomads from the Eurasian steppes actively participated in the conflicts on the borderlands of the Roman and Sassanid Empires. They tended to be successful, a reality that historian Hugh Kennedy described as the “nomad paradox” (Kennedy 2003, 16–17). Their nomadic lifestyle was one of the key factors in why they were better in warfare than wealthy states with better administration and a more developed military system. Nomads lived in the steppes, where they pastured their cattle, hunted, and trained every day in archery and horse riding. Potentially, every man who could fight was a warrior.¹⁰ This is why the nomadic tribes, while fewer in number, had better military potential than the many sedentary polities that they confronted. Both the Romans and Persians tried to make alliances with them, or at least to recruit their horseman for military campaigns during Late Antiquity (5th–6th centuries CE). The Huns and Alans participated in the Byzantine-Sasanian conflict in Lazica (541–562 CE) and fought on both sides at different stages of the war.

10 According to Maurice's *Strategikon* (a Byzantine manual of the early middle ages), “they endure heat and cold, and the want of many necessities, since they are nomadic peoples” (*Strategikon* 2010, 116). It seems that the Byzantines recognized the firmness of the Nomads as their special character.

The Alans

The Nomadic Iranian tribes – Alani, Aorsi, Roxolani, and Iazyges, to name just a few – belonged to the Sarmatian confederacy.¹¹ The Romans had encountered some of them during the 1st century CE, when, according to the earliest Roman geographer Pomponius Mela, Sarmatians were “very close to the Parthians in dress and weaponry, but the rougher the climate, the cruder their disposition.” The tribesmen lacked urban settlements and instead pursued a nomadic lifestyle, living “in camps all the time and dragging their possessions and their wealth around with them”. Mela also described them as “warlike, free, unconquered” and “savage” (Romer 1998, 110). Another Roman writer, Ammianus Marcellinus, echoed similar sentiments in the 4th century CE, noting that “in all respects [the Sarmatians] are somewhat like the Huns, but in their manner of life and their habits they are less savage” (Ammianus Marcellinus 1952, 393). He also gives some details about their customs and behavior, that the Alans were the fierce, brave, and formidable warriors and had in their military habits tearing off the heads of their enemies, “then stripping off their skins and hanging them upon their war-horses as trappings (Ammianus Marcellinus 1952, 393).

The Alan tribes also participated in the great migrations of Late Antiquity. Crossing much of Europe, some of them joined forces with the Alans and Vandals to found a kingdom in North Africa (5th century CE).¹² Other Alan tribes stayed in the North Caucasus, settling in the highlands during the Hunnic invasions of the late 4th century. The Caucasian Alans occupied part of the Caucasian plains and the foothills of the main mountain chain, from the

11 The Alans are one of the ancient Iranian tribes (Alani, Scythian, Saka, Sarmatian, Massagete), known to classical writers from the first centuries AD (Abaev and Bailey 1985, 801). The first Sarmatians are usually identified archaeologically as the Prokhorovka culture, which moved from the southern Urals into the lower Volga region, and then into the north Pontic steppe, during the fourth and third centuries BC. During this movement the Sarmatians seem to have grown and fissioned into several groups –the Alani (or Alans), Aorsi, Roxolani, and Iazyges (Cunliffe 2001, 402). According to Ammianus Marcellinus (4th century CE): “Thus the Halani (whose various peoples it is unnecessary now to enumerate) are divided between the two parts of the earth, but although widely separated from each other and roaming over vast tracts, as Nomads do, yet in the course of time they have united under one name, and are, for short, all called Halani because of the similarity in their customs, their savage mode of life, and their weapons” (Ammianus Marcellinus 1952, 391).

12 According to Prokopios: “Now the Vandals dwelling about the Sea of Azov, as they were pressed by hunger, moved to the country of the Germans, who are now called Franks, and the river Rhine, associating with themselves the Alans, a Gothic people” (Prokopios 2014, 148–149). In the commentaries of Prokopios’ “Wars of Justinian”, editor Anthony Kaldellis rightly remarks that the Alans were not the Gothic people: They spoke an Iranian language. Also, we have no evidence of the Vandals moving as far east as the Sea of Azov. Their first raids on Roman territory (in 401/402) affected the middle Danube region. They were then located west of the Carpathians (Prokopios 2014, 148–149).

headwaters of the Kuban River and its tributary to the Zelenchuk (in the west) and the Daryal gorge (in the east). There, they became sedentary and took to cattle-breeding and agriculture (Abaeva and Bailey 1985, 801–803). Prokopios of Caesarea, the great Byzantine scholar under Emperor Justinian, observed that “the country that extends from the Caucasus range to the Caspian Gates is held by the Alans, an autonomous nation, who are for the most part allied with the Persians and march against the Romans and their other enemies. So much then about the Caucasus” (Prokopios 2014, 467).

After the conquest of the Iberian kingdom in the 620s, the Sasanian Empire had taken control of the Dariali Pass¹³, which, along with the Caspian Gates (Derbent), represented two strategically important points in the Caucasian barrier. By controlling these access points, the Persians had gained the ability to recruit and bring nomad warriors from the North Caucasus to Iberia and Lazica. Indeed, the Alan mercenaries became frequent features in the conflicts that the Sassanids fought in the 5th–6th centuries.

The Alans were renowned as mercenaries of Late Antiquity and the Middle Ages, serving under the banners of many kingdoms and empires. Like other nomads, the Alans fought on horseback, either as heavily armored riders armed with spears, or as more lightly equipped horse-archers. These horsemen fought in close-packed units, were maneuverable, and used javelins and swords. The Alans used typical Nomadic tactics – feigned retreats and flank attacks. Besides the horsemen, the Alans had infantry, for the protection of their dwellings, but cavalry was always their main advantage.¹⁴

During the Lazic War, the Alans participated in the battle of the Hippis River in 449/550. They fought bravely despite being defeated. While many details of their involvement in this battle remain obscure, Prokopios does provide an interesting vignette about one Alan warrior: “a man of great courage and bodily strength [who] knew unusually well how to shoot rapidly to either side. [He] took his stand at the entrance of the stockade, which was narrow, and unexpectedly blocked the oncoming Romans for a long time. But Ioannes, the son of Thomas, came up to him alone and instantly killed the man with a spear, and so the Romans and Lazoi captured the camp” (Prokopios 2014, 479). This fragment shows the military valor and especially the masterful archery of the individual Alan warrior. It also strengthens the common reference in historical sources to the archery skills of the Alans.

The size of the Alan contingents in the Byzantine and Persian armies remains unknown and difficult to determine with any precision, but it is safe

13 Dar-i-Alan means Gate of the Alans in Persian.

14 Historian David Nicolle praises their tactical and fighting skills (Nicolle 2011, 13).

to assume that several thousand nomads served on both sides and that their strengths would have varied depending on the time of the year, socio-political circumstances in the steppes, and other factors.

The Huns

The Huns were undoubtedly the most important nomadic people of the Late Antiquity period. The movement of their tribes is an important part of the Migration period (4th–5th centuries CE). The people that we currently refer to as “Huns” were in fact a diverse group of tribes, including Saragurs, Akatzirs¹⁵, Ultinzurs, Tongurs, Bitugurs, Vurugund/Burugunds, Bardors, Kutrogurs, Utigurs, and others (Alasania 2008, 24). Of these, the Sabirs were the Hunnic tribesmen who participated in the Lazic War and served in the Byzantine and Persian armies.¹⁶ “The Sabirs are a huge and populous nation. They are warlike and rapacious” Byzantine historian Agathias noted in the 6th century CE. The Byzantines prized their warlike character and military skills, and often used them as mercenaries and allies. The Sassanids were also interested in hiring the Sabirs for their military campaigns.¹⁷ Prokopios also mentions another Hunnic tribe, the Onogurs, which invaded Lazica before the Lazic War. Interestingly, their presence is reflected in local toponymy, including the name of the fortress of Onoguris.¹⁸

Surviving sources indicate that the Huns were living across a vast area of the Pontic-Caspian steppes, extending as far as the Sea of Azov.¹⁹ Some of them (Sabirs and Onogurs in our case) settled near the Caucasus mountains, close to the Alans, and were able to enter Lazica, Iberia, and Albania via mountain passes. As we have already noted, the Persians had the advantage of controlling

15 Akatzirs were one of the tribes in the empire of Attila the Hun.

16 The Sabeiroi are a Hunnic nation and live by the Caucasus mountains; they are a numerous people and so divided among many different rulers (Prokopios 2014, 484).

17 They are always eager to raid strange lands and the lure of pay and the hope of plunder are sufficient incentive for them to fight now for one people, now for another, changing sides with bewildering rapidity. They often helped the Romans against the Persians and vice versa, changing sides and paymasters in a very short space of time (Agathias 1975, 115).

18 Onoguris was the ancient name of the place and may have arisen as the result of an encounter at some time in the past between a branch of the Huns called the Onoguri and the Colchians, in which the latter were victorious, the local inhabitants then commemorating the success by naming the spot after it (Agathias 1975, 72).

19 Historian Otto Maenchen-helfen notes that according to late ancient sources, Hunnic tribes were from the Caucasus, Tanais (river Don), Phasis and “the extreme north” – this is the country of the Huns (Maenchen-Helfen 1973, 101). “From there [Caspian Gates] on there are plains suitable for riding and extremely well watered, and extensive level tracts used as pasture for horses. Almost all the nations of the Huns are settled here, extending as far as the Sea of Azov” (Prokopios 2014, 22–3).

the key passages through the Caucasus, Darial, and the Caspian gates, which gave them the ability to hire large numbers of Huns and use them in their military campaigns during the Iberian and Lazic wars in the 6th century CE. For the Lazians and the Byzantines, this lack of control over the strategic passes significantly constrained their war effort because they found it much harder to tap the pool of nomadic warriors and to bring them over the Caucasus via smaller passages in the western part of the mountain range. The Lazic War offers many examples of this. The Huns and the Alans are regularly cited among the Persian forces but rarely on the Byzantine-Lazian side. Prokopios testifies to the importance of the Darial and the Caspian gates, and the Byzantine struggles to recruit among the nomads:

Now if these Huns pass through the gate I just mentioned into the lands of the Persians and the Romans, they come with their horses fresh and without making any detour or encountering precipitous places, except in those fifty stades over which, as was said, they pass to the Iberian boundaries. If, however, they go by any other passes, they reach their destination with great difficulty and can no longer use the same horses. For the detours which they are forced to make are many and steep. (Prokopios 2014, 23)

In the 5th century, the Hunnic cavalry ravaged Europe under the banners of Attila the Hun. Like the Alans, the Huns distinguished themselves as agile and mobile horsemen who were experienced in warfare and horsemanship. As Roman historian Ammianus Marcellinus notes, they were able to do almost everything sitting on horseback.²⁰ Maurice's *Strategikon* (early medieval Byzantine military manual), which enumerated the strengths and weaknesses of the Byzantine opponents, described the Huns as skillful warriors and able tacticians who preferred to prevail over their enemies not so much by force as by deceit, surprise attacks, and cutting off supplies (*Strategikon* 2010, 116). Reviewing late ancient historical narratives about the Hunnic warfare, it becomes clear that almost all of them agree on the flexibility of the Hunnic tactics and their prowess in horsemanship. For example, Ammianus Marcellinus offers an interesting description of the Hunnic military customs and tactics, noting that the Huns were lightly equipped for swift motion, and that the unusual rapidity of their movements was one of their main advantages in battle (Ammianus Marcellinus 1952, 385).

It is a widespread belief that the Huns, like many other Nomads, fought

²⁰ "They are almost glued to their horses, which are hardy, it is true, but ugly, and sometimes they sit them woman-fashion and thus perform their ordinary tasks. From their horses by night or day every one of that nation buys and sells, eats and drinks, and bowed over the narrow neck of the animal relaxes into a sleep so deep as to be accompanied by many dreams" (Ammianus Marcellinus 1952, 385).

only on horseback, had no infantry, and knew very little about siege warfare. But some late ancient sources show that they often fought dismounted, using large infantry shields. When dismounted, the Huns could fight as archers or ordinary infantrymen. The fact that the static Roman infantry could often overtake, ambush and defeat Hunnic raiders, shows that a number of them fought on foot (Nicolle 2011, 13). It is unusual that the Huns, just like other nomadic tribes, had to employ infantry on many occasions during their military campaigns, especially while besieging fortified towns. There are also mentions of the Hunnic infantry in the wars of Justinian. Agathias describes the mercenary heavy infantry of the Sabirs in the Roman service (Agathias 1975, 87) It is noteworthy that the Huns frequently conducted their raids during the time of the year when there was very little grass available for their horses, which would have numbered in the thousands. These raids were often slowed down by large wagons in which they carried their booty (Nicolle 2011, 13–14).

There are several extracts about the early Hunnic Siege Warfare in historical sources. In 441 or 442, during the siege of Naissus, they used towers, screens, ladders, and rams, but their siege warfare was heavily dependent on Roman prisoners and deserters (Elton 2015, 127).²¹ Noel Lenski notes that the Huns were notoriously much more dangerous than the Goths because they were much more adept at siege operations. This allowed them to conquer entire cities, whose surviving populations they then took into captivity to serve either as slaves or, when they were redeemed for gold, sources of cash (Lenski 2015, 232–233).²² These extracts, though, are about Attila's Huns, who fought the Romans and Germanic tribes during the 4th–5th centuries and adopted the siege warfare of this period. But the “Huns of the Lazic War” – Onogurs and Sabirs, who were settled in the northern Caucasus and were present on the battlefields of the Lazic War, were newcomers to this area. It is hard to imagine that they learned Byzantine or Sasanian siege warfare in such a short time and used their prisoners to make siege machines. The Sabirs certainly had the knowledge and tradition of siege warfare. The siege battles of Petra and Archaiopolis in the Lazic War are good proof of this. Surviving sources offer us interesting glimpses of the Hunnic siege warfare during the Lazic War.²³ Pro-

21 Christopher Kelly also suppose that Roman prisoners of war were used as military engineers in Hunnic armies (Kelly 2015, 205).

22 This use of skilled engineers from other backgrounds was a common feature of medieval siege warfare. In the case of the Huns, it would also explain why, having gained access to these skills, they were apparently lost again (Purton 2009, 11).

23 There are some earlier mentions about Hunnic siege warfare in historical sources, for example, in 451 CE, during the siege of Roman cities in Gaul, there were siege engineers in Attila's army, clearly not Huns, but Roman prisoners or deserters (Maenchen-Helfen 1973, 201).

kopios describes how “these Sabeiroi improvised a ram, not in the customary form, but using a new method of their innovation”²⁴ that both Byzantines and the Persians later used during other siege battles at Petra and Archaeopolis (Prokopios 2014, 485, 492). The Sabirs were clearly ingenious warriors who were willing and capable of innovation that allowed them to successfully besiege and take fortresses and fortified cities.

Unfortunately, surviving sources remain silent about the Sabir horsemanship and their fighting prowess. But we do know they were present in several major engagements, including the siege of Petra in 550–551, the siege of Archaeopolis in 551, and the revolt of the Misimians in 556/557. As noted above, they demonstrated their skill in siege warfare and we can suppose that their cavalry was employed in blockading fortresses, cutting supply lines, and conducting raids into enemy territory.

The size of the Hunnic contingent in the Byzantine and Persian armies varied during the Lazic War. It is safe to estimate that between five and twelve thousand nomads participated in the fighting at various stages of the war. There may have been as many as 5,000 Sabirs in the Persian army and some 2,000 in the Byzantine service (Agathias 1975, 87, 115) during the later stage of the Lazic War (556–557 CE).²⁵ It is likely that the height of the nomadic involvement in the war occurred in 551, when Sasanian General Mihr-Mihroe had some 12,000 Hunnic warriors available for a campaign against the Byzantines. Yet, the presence of such a large nomadic force also posed serious problems. If we are to believe Prokopios, the Sasanian commander was concerned that “these barbarians, who were so many, might be unwilling to obey his commands and would do some terrible harm to the Persian army” (Prokopios 2014, 490–491). This passage suggests prior incidents of insubordination on the part of the nomadic troops. Thus, Mihr-Mihroe took precautions to ensure obedience and discipline among the nomads, keeping only 4,000 men

24 They did not put beams into this engine, either upright or transverse, but bound together some thick rods and fitted them in place everywhere instead of beams. Then they covered the entire engine with hides and so kept the shape of a ram, and hung a single beam by loose chains, as is customary, in the center of the engine. Its head was made sharp and covered over with iron like the barb of a missile, as it was intended to deal repeated blows to the circuit-wall. They made the engine so light that it no longer had to be dragged or pushed along by the men inside, but forty men, who were also going to draw back the beam and thrust it forward against the wall, being inside the engine and concealed by the hides, could carry the ram upon their shoulders with no difficulty. These barbarians made three such engines, taking the beams with their iron heads from the rams that the Romans had in readiness but were unable to draw up to the wall. Roman soldiers chosen for their valor, in groups of no less than forty, went inside each one of them and set them down by the wall (Prokopios 2014, 485).

25 The Persians had 3,000 Sabirs in their armies in 530 CE, during the campaign in Armenia (Prokopios 2014, 37).

and dispatching the remaining 8,000 – after properly rewarding them – back to their homes. Such a decision is very instructive – the Hunnic contingent could be an effective force on the campaign but was also capable of waywardness and misconduct that could be rather damaging.

We clearly have enough historical data to study the participation of nomadic tribes in the Byzantine-Sasanian wars in south Caucasia, as well as their impact on the Lazic War, where they fought as mercenaries and allies of the Sasanids and Byzantines in several military campaigns. The nomadic presence in the Lazic War is an important detail of the history of the wars of Justinian in the 6th century and needs to be mentioned in the context of the wars of Europe and the Middle East in Late Antiquity.

References

- Abaev, V. I. and B. H. Walter. 1985. Alans. In *Encyclopedia Iranica* I/8. <https://www.iranicaonline.org/articles/alans-an-ancient-iranian-tribe-of-the-northern-scythian-saka-sarmatian-massagete-group-known-to-classical-writers-from>
- Agathias. 1975. *The Histories*. Translated with an introduction and short explanatory notes by Joseph D. Frendo. Berlin, Boston: De Gruyter.
- Alasania, Giuli. 2008. *Georgians and Pre-Islamic Turks*. Tbilisi: Sakartvelos Matsne. აღასანია, გიული. 2008. *ქართველები და ისლამამდელი თურქები*. თბილისი: საქართველოს მაცნე.
- Ammianus Marcellinus. 1986. *Ammianus Marcellinus*. Volume III. With an English Translation by John C. Rolfe. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Braund, David. 1994. *Georgia in Antiquity: A History of Colchis and Transcaucasian Iberia, 550 BC–AD 562*. New York: Oxford Clarendon Press.
- Cunliffe, Barry. 2001. *The Oxford Illustrated History of Prehistoric Europe*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Elton, Hugh. 2015. Military Developments in the Fifth Century. In Maas 2015, 125–139.
- Evans, J. A. S. 1996. *The Age of Justinian: The Circumstances of Imperial Power*. London, New York: Routledge.
- Daryaee, Touraj. 2009. *Sasanian Persia: The Rise and Fall of an Empire*. London, New York: I. B. Tauris & Co Ltd.
- Dignas, Beate and Engelbert Winter. 2012. *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Golden, Peter. 2011. *Central Asia in World History*. New York, Oxford: Oxford University Press.

- Greatrex, Geoffrey and Samuel N. C. Lieu. 2002. *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars. Part 2, AD 363–630: A Narrative Sourcebook*. London: Routledge.
- Greatrex, Geoffrey. 2005. Byzantium and the East in the Sixth Century. In *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, ed. Michael Maas, 477–509. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heather, Peter. 2018. *Rome Resurgent: War and Empire in the Age of Justinian*. New York: Oxford University Press.
- Kennedy, Hugh. 2003. *Mongols, Huns and Vikings: Nomads at War*. London: Cassell.
- Kelly, Christopher. 2015. Neither Conquest Nor Settlement: Attila's Empire and Its Impact. In Maas 2015, 193–208.
- Lenski, Noel. 2015. Captivity among the Barbarians and Its Impact on the Fate of the Roman Empire. In Maas 2015, 230–246.
- Maas, Michael, ed. 2015. *The Cambridge Companion to the Age of Attila*. New York: Cambridge University Press.
- Maenchen-Helfen, Otto. 1973. *The World of the Huns*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Mitchell, Stephen. 2015. *A History of the Later Roman Empire: AD 284–641*. Malden, Mass.: Wiley Blackwell.
- Nicolle, David. 2011. *European Medieval Tactics (1): The Fall and Rise of Cavalry, 450–1260*. Oxford: Osprey.
- Prokopios. 2014. *The Wars of Justinian*. Translated by H. B. Dewing. Revised and modernized, with an Introduction and Notes, by Anthony Kaldellis. Indianapolis, Ind.: Hackett.
- Purton, Peter. 2009. *A History of the Early Medieval Siege, c. 450–1200*. Woodbridge, Rochester, N.Y.: Boydell Press.
- Romer, Frank, E. 1998. *Pomponius Mela's Description of the World*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Strategikon. 2010. *Maurice's Strategikon: Handbook of Byzantine Military Strategy*. Translated by George T. Dennis. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Topchishvili, Roland. 2008. *The Area of Original Dwelling of the Ossetian Ancestors, Alans*. Tbilisi: Tbilisi University Press. თოფჩიშვილი, როლანდი. 2008. ოსთა წინაპარი ალანების თავდაპირველი განსახლების არეალი. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.